

ВИДАВНИЦТВО «ОСНОВИ»
ВИДАВЕЦЬ ОЛЕКСАНДР САВЧУК
ХАРКІВ-КИЇВ
2022

УДК 792.01(081)
К 93

*Видання приурочено 100-літтю
створення мистецького об'єднання «Березіль»
під орудою Леся Курбаса*

Курбас Лесь

К 93   Філософія театру / Лесь Курбас ; упорядн. М. Лабінський ; післямови
М. Москаленко, Д. Лабінська ; редактор М. Москаленко. — Харків-Київ :
Видавець Олександр Савчук ; Видавництво «Основи», 2022. — 920 с.

ISBN 978-617-7538-82-9

Це видання є відтворенням книги:

*Курбас Лесь. Філософія театру / Упоряд. М. Лабінський. —
К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. — 917 с.*

УДК 792.01(081)

ISBN 978-617-7538-82-9

© Микола Лабінський, упорядкування, 2001
© Михайло Москаленко, післямова, 2001
© Діана Лабінська, післямова, 2001
© Видавництво «Основи», 2022
© Видавець Олександр Савчук, відтворення, 2022
© Діна Чмуж, художнє оформлення, 2022

ЗМІСТ

“МОЛОДИЙ ТЕАТР”

5

Перші вільні збори українських діячів Києва.....	6
На теми дня	7
Баламутні гасла.....	9
Думки і проекти	12
“Молодий театр” (<i>Гене́за — завдання — шляхи</i>)	13
Про символічний театр і театр Олександра Олеся.....	17
Слово перекладача (<i>Про книгу Віктора Обюртена “Мистецтво вмирає”</i>)....	20
Про трагедію Софокла “Едіп-цар”	21
Протест “Молодого театру”	22
Театральний лист	23
Про “Різдвяний вертеп”	32
“Молодий театр” до своїх глядачів	32
Нова німецька драма.....	33
На грані (<i>Про “Молодий театр”</i>).....	40
Незалежна студія при “Молодому театрі” у Києві.....	44

РЕЖИСЕРСЬКИЙ ЩОДЕННИК

47

ЛЕКЦІЇ З РЕЖИСУРИ

67

Як формулювати принципи сучасного театру?	68
Поправки до нашої системи виховання актора	70
Актор у нашій системі і праця над роллю	70
Театр акцентованого впливу	79
Театр акцентованого вияву	85
Про виховання самостійно мислячого, творчо активного режисера.....	89
Про роль світогляду та ідеї в мистецтві	98
Про студіювання творів видатних вчених і митців, про мистецтво як науку, про всесвітню естетику. Очуднення речі	103

Про вироблення широкої ідейної концепції, яка б відповідала сучасності...	109
Про сучасне мистецтво і завдання театру	114
Про ЛЕФ	122
Суспільне призначення мистецького твору і етапи розвитку сучасних театрів. “Молодий театр”	125
Питання аналізу п’єси як театральної проблеми. Індукція і дедукція	131
Аспект і театральні жанри (I).....	135
Аспект і театральні жанри (II)	141
Про закони просторовості у побудові мізансцени.....	145
До теорії просторової наголошеності й реальності на сцені	151

ЛЕКЦІЇ З ПРАКТИКИ СЦЕНИ

157

Про свідомий підхід до творчої роботи, про суть майстерності	158
Про зв’язок театру з сучасністю.....	165
Про перетворення як один із засобів розкриття глибокої суті життя	174
Про метод роботи актора.....	182
Зміцнення в масах класової ідеології — завдання мистецтва.	
Театр і глядач	187
Питання ідеї і форми	198
Про актора нового складу і мислення.....	203
Вступна лекція до постановки “Золотопуза” Ф. Кроммелінка.....	209
Постановка дихання і майстерність актора	215
Виступи на заняттях з художнього читання. Етюди.	
Мімодраматичні вправи	218
I. Декламація. Т. Г. Шевченко. Осії. Глава XIV.....	218
II. Мімодраматичні вправи	221
III. Етюди.....	222
IV. Декламація. Т. Г. Шевченко. “Мені однаково, чи буду...”	225
V. Декламація. Т. Г. Шевченко. “Світе ясний! Світе тихий!”	226
VI. Декламація. Т. Г. Шевченко. “До Основ’яненка”	228
Вступна бесіда про постановку п’єси Г. Бюхнера “Войцек”	229
Митець — сам собі режисер.....	233
Питання простору, часу й ритму в мистецтві.....	240
Про сучасний темп і ритм.....	245
Про ритм як основу театрального мистецтва	248
Про мистецтво виголошення слова.....	252
Драматичний твір як явище музичного порядку	254

**ПРОТОКОЛИ ЗАСІДАНЬ СТАНЦІЇ ФІКСАЦІЇ
ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ДОСВІДУ**

255

Протокол № 1.....	256
Протокол № 2.....	257
Протокол № 3.....	259
Протокол № 4.....	262
Протокол № 5.....	264
Протокол № 6.....	268
Протокол № 7.....	273
Протокол № 8.....	275
Протокол № 9.....	278
Протокол № 10.....	279
Протокол № 11.....	285

ПРОТОКОЛИ ЗАСІДАНЬ РЕЖИСЕРСЬКОГО ШТАБУ “БЕРЕЗОЛЯ”

289

Організаційні збори режисерської лабораторії “Березоля”	290
Протокол № 9.....	292
Протокол № 10.....	297
Протокол № 11.....	304
Протокол № 12.....	311
Протокол № 13.....	316
Протокол № 1.....	321
Протокол № 2.....	323
Протокол № 4.....	325
Протокол № 5.....	327
Протокол № 10.....	333
Протокол № 11.....	338
Протокол № 12.....	353
Протокол № 13.....	357
Протокол № 14.....	362
Протокол № 16.....	367
Протокол № 17.....	378
Протокол № 18.....	388
Протокол № 19.....	394
Протокол № 20.....	399
Протокол № 21.....	407

Протокол № 22	409
Протокол № 23	414
Протокол № 24	417
Протокол № 25	419
Протокол № 26	421
Протокол № 27	426
Протокол № 30	430
Протокол № 32	438
Протокол № 33	447
Протокол № 34	456
Протокол № 35	463
Протокол № 36	476
Протокол № 37	483
Протокол № 38	487
Протокол № 39	496
Протокол № 40	504
Протокол № 41	513
Протокол № 42	519
Протокол № 43	527
Протокол № 44	529
Протокол № 48	533
Протокол № 49	535
Протокол № 52	544
Протокол № 53	545
Протокол № 56	552
Протокол № 7	554

“КИЙДРАМТЕ” — “БЕРЕЗІЛЬ”

559

Виступ на зборах театру про постановку Шекспірового “Макбета”	560
Настанова до трагедії “Макбет”	560
З зауваг до постановки “Макбета”	561
Націоналізація Київського театру	561
Студія драматичного мистецтва для артистів	
Київського драматичного театру	562
Драматична студія при уманському радіофі	562
Гайдамаки. <i>Загальні вказівки</i>	562
“Затоплений дзвін” — вистава української студії-театру в Держдрамі.....	563
Про книжку П. Тичини “В космічному оркестрі”	565

Про перетворення у П. Тичини	565
З приводу “Історій про милого Бога” Р. М. Рільке	566
Про постановку п’єси “Свобода” М. Потешера	566
Про назву мистецького об’єднання “Березіль”	566
Праця майстерні Леся Курбаса	566
Виступ на врочистому відзначенні 40-річчя творчої діяльності М. К. Заньковецької	567
Свято єднання Червоної армії і мистецтва	567
Про театральне покликання	567
Про репертуар та інсценізації	567
Про важливість режисури	568
Про звертання на “ти” в театрі “Березіль”	568
Мистецьке об’єднання “Березіль”	568
Лист до редакції газети “Вісті ВУЦВК”	568
Вертеп на агітаційній службі	569
До постановки “Газу” студією “Березіль” № 1 (<i>У театрі ім. Шевченка</i>)	571
Про особливості постановки “Газу” Г. Кайзера	572
Про постановку “Газу” Г. Кайзера	572
З доповіді перед першою майстернею “Березоля”	572
Крах академічних театрів	573
Жовтень і театр	575
До відкриття сезону в театрі ім. Шевченка	576
З реджурналу	577
“Березіль”	578
Перший виступ “Березоля” № 2 (<i>Після генеральної</i>)	579
“Джіммі Гіггінз”	580
З реджурналу	580
Психологізм на сцені (<i>Конспект лекції для неофітів</i>)	582
З березільської стіннівки “Новий фронт”	583
Про основні принципи постановки	584
Декілька слів про так звану систему сфер громадянина Куніна	586
Естетство	589
Про “Десять слів поета” у спектаклі “Гайдамаки”	593
З приводу “Другого слова” у “Гайдамаках”	594
Театри Москви	594
Реорганізація мистецького об’єднання “Березіль”	596
До гастролей майстерні “Березіль”	596
Експерименти майстерні № 5 (<i>Мотиви переживань</i>)	597
Бесіда з керівником “Березоля”	598

Шляхи та підсумки “Березоля”	600
Про майстерність О. О. Полевицької	602
Про російський провінційний театр	602
Про розуміння театру й мистецтва.....	602
Про розкриття дійсності.....	603
Про пробудження думки і почуття.....	603
Про функцію акторського ансамблю	603
Актор — основа основ театру.....	603
Відповідь на анкету “Біжучий театральний сезон взагалі і перспективи сезону в даному театрі”	604
До правління мистецького об’єднання “Березіль”	604
З приводу симптомів реакції.....	606
“Березіль” і питання фактури	613
Платформа мистецького об’єднання “Березіль”	616
Зауваження до постановки “Комуни в степах” М. Куліша	617
Про режисерський план П. Кудрицького постановки “Комуна в степах”	619
Для масового робітничого глядача	619
До редакції журналу “Червоний шлях”	620
До редакції журналу “Червоний шлях”	620
“Березіль”	621
Шляхи і завдання “Березоля”	623
Про постановку “Напередодні”	630
Про конфлікт з В. Васильком.....	634
Про шлях до свободи, легкості й простоти.....	634
Про принцип режисури Генріха Лаубе.....	635
Прокламація сезону 1925—1926.....	635
Про написання власної п’єси	636
Про кар’єризм у театрі	636
Про творчий діапазон актора	637
Ознаки сучасного мистецтва театру.....	637
До теорії просторової наголошеності і реальності на сцені	638
Про виховання актора.....	642
Про важку мистецьку працю.....	642
Інформація про подорож у Харків та Москву	642
Про постановку “Гарячого серця” О. Островського	653
Про “Гаряче серце” у МХАТі	653
Про українську оперету.....	653
Доповідь про поїздку в Харків	654
З листа до Хоми Водяного	661

Про зміну принципів роботи режисера	661
До переведення “Березоля” в Харків	662
З листа до Ю. Озерського	662
Проводи театру “Березіль” до Харкова	663
Про сюжет і людські образи	663
Постановка “Золоте черево” (<i>Лист до редакції</i>)	663
Про театр як експериментальне поле	664
Про Н. Ужвій у ролі Седі	664
Степан Бондарчук. Мімограмота	664
Про українські театральні студії	665
Про український національний тип	665
Про мізансцену та її точність	665
Про механічне перенесення прийомів	666
До постановки п’єси “Пролог”	666
Про поновлення постановки “Гайдамаків”	666
Про тактику “Березоля”	667
У театральній справі	667
Сьогодні українського театру і “Березіль”	671
Заключне слово на диспуті “Про шляхи сучасного українського театру”	693
Про напрямок праці	698
Український революційний театр	698
Про закордонне театральне життя	698
“Березіль” на відпочинку	700
Режисерські нотатки до постановки “Войцека” Г. Бюхнера	701
“Березіль” у культурному будівництві	702
Наш сезон 1927—1928	703
Товариство сприяння театру “Березіль”	705
Перспективи другої половини сезону театру “Березіль”	705
Нотатки до постановки п’єси М. Куліша “Народний Малахій”	706
Про виставу “Бронепоезд 14—69”, поставлену Б. Тягном	707
Про значення нових вистав	708
Про єдність світу і акцентацію	708
Трагедія, комедія, трагікомедія	708
Народному комісарові освіти УРСР М. О. Скрипнику. <i>Заява</i>	708
Що нового в “Березолі”?	709
“Березіль” починає сезон	710
У Харкові Теробмол мусить бути	713
Театр має бути таким, яким суспільство має бути завтра	714
Про різний культурний рівень глядачів	714

Про зневажливе ставлення до українського народу	714
Театр Жовтня	714
Мамонтові парадокси (<i>В порядку обговорення</i>)	716
“Алло, на хвилі 477!”	718
“Мина Мазайло”	719
Режисерські настанови до вистави “Мина Мазайло”	720
З диспуту про постановку і п’єсу “Народний Малахій”	721
З дискусії навколо “Народного Малахія”	722
Виступи на театральному диспуті (I—II)	722
“Березіль” про наступний сезон.....	745
Треба перемінити окуляри	746
На дискусійний стіл	754
Доповіді на засіданнях художньо-політичної ради наркомаху освіти УРСР (I—II)	762
Про свідомість і вольове начало	769
Сорок п’ята дивізія і театр “Березіль”	770
Вказівки до постановки “Заповіт пана Ралка”	772
Про пантоміму актриси Валески Герт	773
Про псевдореалізм та натуралізм.....	773
Про потребу нового актора.....	773
Про етюд “Дощик” Г. Мацкевич	773
Тези лекції про буржуазне і пролетарське мистецтво і театр	774
Про революцію на Україні.....	776
Стан театральної справи.....	776
Про спорідненість театального мистецтва і музики	777
Про постановку “Диктатури” І. Микитенка	777
Про “Диктатуру” І. Микитенка як трагедію епічного масштабу	778
Режисерські настанови до п’єси “Диктатура” І. Микитенка	778
Не повинно бути місця безпринципності.....	779
Шевченківські дні в “Березолі”	779
“Заповіт пана Ралка”	780
Про життєву і театральну логіку.....	783
Про “Диктатуру” І. Микитенка	784
“Диктатура” в театрі “Березіль”	784
Про речитатив у “Диктатурі” І. Микитенка.....	785
Вимоги режисерського штабу “Березоля” до побудови нового типу театру.....	785
Про гротеск та мімічну сцену.....	786
Про повторність мізансцен і ритму	786

Про роль режисера	786
Про сценічну фразу	787
Про основу сценічного вияву	787
План лекції в театрі “Веселий пролетар”	787
Про переміщення активного поля сцени	788
Декларація державного драматичного театру “Березіль”	788
Про драму і виставу	789
Два полюси нашої драматургії.....	790
Промова перед колективом театру “Березіль”	790
Про російські театри	794
Вузол братерського зв’язку.....	794
Про підготовку вистави “Народження велетня”	795
До редактора журналу “Радянський театр”	796
Про зняття гасла М. Хвильового	800
Про творчий процес та його складники	800
Виступ на V з’їзді профспілки Робмис	802
Слово забирає “Березіль”	803
Доповідь про роботу театру “Березіль”	807
Визначення культури.....	811
“Березіль” в сезоні 1932—33 рр.	811
Про психолога Л. Виготського та його наукову школу.....	812
Про працю О. Запорожця в психологічній лабораторії Л. Виготського.....	812
З виступу на могилі М. К. Садовського	812
Перед переглядом “Маклени Ґраси”	812
Напередодні прем’єри “Маклени Ґраси”	813
Виступи на засіданні колегії наркомату освіти УРСР	813
Про Харків і “Маклену Ґрасу”	818
Про С. Міхелса і постановку “Короля Ліра”	818
Бути корисним своєму народові	818
Про постановку трагедії В. Шекспіра “Король Лір”	819

ЗА СОЛОВЕЦЬКОЮ МЕЖЕЮ

821

Трагедія Леся Курбаса. <i>Михайло Москаленко</i>	825
“Музичне” в театрі Леся Курбаса. <i>Діана Лабінська</i>	851
Примітки	859

«М

О

Л

О

Д

И

,

ТЕАТР»

ПЕРШІ ВІЛЬНІ ЗБОРИ УКРАЇНСЬКИХ ДІЯЧІВ КИЄВА

Питання організації українських акторів давно пекуче і зріле. Про це свідчать ті гарячі суперечки, які піднімано довкола сього питання в часи довоєнні, в часи умовної “конституції” російської. Про це, врешті, свідчить і те, що як тільки розкувалися зв’язані руки українського народу, то одним із перших зібрань свободних були збори українських театральних діячів Києва в справі організації українських акторів.

На 12 березня сього року запросив ініціативний комітет всіх українських театральних діячів до Троїцького народного дому. О призначеній годині велика кімната, де відбувалися збори, виповнилась по береги. Були тут і артисти трупи Садовського, і артисти труп провінціальних, котрі зараз служать на військовій службі, свободні діячі української сцени, театральна молодь шкіл драматичних і дехто з громадян та студентства.

Збори відкрив від імені ініціативного комітету відомий драматург С. Черкасенко і привітав перші вільні збори українських театральних діячів теплою промовою. На його пропозицію збори вшанували вставанням пам’ять борців, загиблих за свободу. Кількома словами охарактеризувавши мету зборів, т. Черкасенко об’явив зібрання відкритим.

По виборі президії приступлено до порядку денного.

Поза чергою попрохав голосу відомий поет і артист М. Вороний і палкими словами в дуже гарній промові запропонував, щоб збори перш за все висловилися за автономію України в межах федеративної російської республіки. Однодушно, серед оплесків пропозицію зборами прийнято.

Артист О. Корольчук говорив про потребу і мету всеукраїнського театрального з’їзду. В своїй промові бесідник кликав українських акторів до організації, до оборони інтересів нації і наших професіональних потреб.

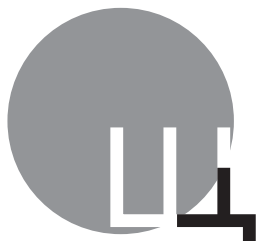
Широку дискусію викликав реферат артистки Є. Хуторної “Про місце і час майбутнього з’їзду”. Щодо часу з’їзду, вирішено відкинути пропозицію т. Хуторної (28—29 серпня сього року) і пропозицію т. М. Садовського (останній тиждень Великого посту), а день з’їзду призначити по порозумінню з артистами всіх українських труп. Те ж саме рішено щодо місця з’їзду.

З конкретними пропозиціями на тему “Технічні і моральні засоби для проведення ідеї з’їзду в діло” виступив артист Л. Курбас. Головніше в його рефераті се: вибір організаційного комітету з 9 членів, з правом кооптації, якому збори доручають зав’язати зносини з провінціальними трупами, підготувати статут майбутнього Театрального товариства, пропагувати ідею з’їзду відозвами, закликами, видавництвом щотижневого бюлетеня, використанням в тім напрямі нашої щоденної преси і т. д. Для здобуття коштів на видавництво референт пропонує поставити спектакль.

РЕ

ЖИЦЕР

СЫКІЙ

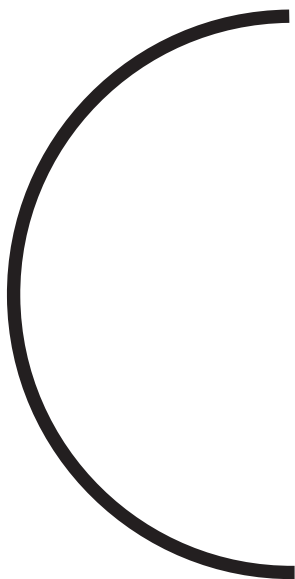

Щ

О

Д

Е

Н

Н

И

К

Київ, 18 травня 1920 р.

Тут: власні несміливі і сміливі думки, чужі підтвердження раніше вирішених тез, етапи в шуканні режисерського методу, підходу, інтелектуальні помічні риштування задля того, щоб вповні опанувати матеріал, пізнати його і виявити те прочуття невимірного, яке так мучить.

Для орієнтації скорочення:

птв — підтвердження раніше вирішених тез;

нт — нотування свіжих думок;

мт — метод (практика);

мл — можливості, ще не виявлені;

пр — проблеми, матеріал для думання;

усв — усвідомлення;

ε — quasi-а формули;

пд — педагогічне і хроніка театру.

(За поляків)

пр — характерне: актор (театр) повинен стремління все перевести у владу біжучого, сучасного моменту. Висновки для пізнання суті.

птв — jedes Kunstwerk...¹

птв — (До історії Молодого театру). Was hat sie besseres tun, heute, wo der Spielplan von den Werken vieler Jahrhunderte von Werken, die unter verschiedenartigsten Voraussetzungen entstanden sind, beherrscht wird, nur wo die neu entstehenden drama. Werke selbst keine eigenen, gemeinsamen szenischen Voraussetzungen haben.

Wird nun wiederum einmal eine starke, einheitliche zeitgenössische Produktion zuteil, dann, alles erst dann werden wir o...eine selbständige Art i t. d. A. Roller².

Із старого зошитка (1920 р.)

Усв — В мене характерний нахил до театрального мистецтва:

- 1) розділ між суб'єктом і об'єктом;
- 2) загальноритмічні признаки;

---

¹Кожен твір мистецтва... (Нім.).

²Чи можна створити нині щось прекрасне, тепер, коли панівними в репертуарі лишаються твори минулих століть, твори, що виникли під впливом різних чинників, тоді як лише новітні твори, ті, що постають нині, є по-справжньому драматичними? Драматичні твори як такі не наділені власними сценічними даними.

Лише з появою сучасних потужних творінь ми матимемо самостійне мистецтво. А. Роллер. (Переклад з німецької Юлії Горідько).

ВИСТУП НА ЗБОРАХ ТЕАТРУ ПРО ПОСТАНОВКУ ШЕКСПІРОВОГО “МАКБЕТА”

Зараз не до театрів, не до нас. Ми, група відданих справі революційного театру акторів, що ще не розбіглись, як інші, по домівках, повинні власними силами, шляхом великої самопожертви і упертої волі зберегти ті революційні здобутки в українському театрі, яких ми досягли. Не розгубити серед голоду і холоду тих дорогоцінних зерен нової пролетарської культури, які нам удалося виростити в боротьбі з реакціонерами у мистецтві. Коштів у нас нема, у нас є лише воля до боротьби за новий революційний театр, за наші передові переконання у мистецтві.

Я вбачаю зараз єдиний реальний вихід: хтось з-поміж нас мусить взяти на себе важку, невдячну чорнову режисерську роботу по виготованню компромісного репертуару, який би нас годував, давав можливість нашому колективу прожити, не розбігтись до кращих прийдешніх часів. Це має бути репертуар, який не потребуватиме коштів на декорації, костюми, перуки. Ці п'єси доведеться готувати з п'яти-шести репетицій і щотижня давати прем'єру. Серед нас, крім мене, нема досвідчених режисерів. Я пропоную просити товариша Василька, який недавно вдало дебютував, взяти на себе цю невдячну роботу.

А я у вільний від акторської праці час засяду за виготовання режисерського постановочного плану нашої програмової роботи — “Макбета” Шекспіра.

Постановка шекспірівської трагедії в умовах розрухи буде революційним актом, демонстрацією нашої творчої потенції, наших мистецьких прагнень. Не забувайте, що це буде перша в історії українського театру постановка шекспірівської п'єси. Задля такої мети можна і поголодувати, і напружити всі свої сили!

Липень 1920 р.

НАСТАНОВА ДО ТРАГЕДІЇ “МАКБЕТ”

Прошу до понеділка виписати всі ролі, попрацювати над зрозумінням тексту, привчитися абсолютно гладко і чисто читати вірші, по змозі за-своїти текст. П'єса йде з 4—5 репетицій, постановка трішки замислувата, і виключно від того, наскільки буде активним відношення тт. артистів до праці, залежить, чи піде вона за 2 тижні чи, може, за місяць. Коли ж за місяць, то останній тиждень прийдеться репетирувати в голоді. Помічники будуть оголошені пізніше.

Прем'єра призначена на 14 серпня 1920 року. Хто розуміє весь жак такої гри слів: “Шекспір, перший раз — “Макбет” — з 5 репетицій”, той не пожаліє поту і одної-двох безсонних ночей для добра великої нашої

українською оперетою, коли прийняти на увагу творення нової культури взагалі.

Найбільші труднощі, безумовно, викличе визначення основної теми нової оперети. І сентиментальний еротизм класичної оперети, і розгнужданість еротики нової в першу чергу повинні бути замінені чимось іншим. Присущий-бо духові оперетки легковажний, фривольний аспект з соціальною проблемою може зіткнутись тільки частково.

Коли говорити про оперету, то мова може мовитись лише про театральну форму саме оперети, а не співаної мелодрами, про яку дехто висловлюється.

В українській дійсності перші кроки зроблено в драмтеатрах ("Пошились у дурні", "Вій"). Очевидно, що ці спроби так чи інакше відбивають специфічність драмтеатрів, але справа розв'язання оперети ними все-таки поставлена і в якійсь первісній, найлегшій формі вирішена. Переробку сюжету, осучаснення куплетів і реплік, як певну можливість, здійснено. Однак це лінія найменшого опору і всієї ширини справи не захвачує.

Беручи на увагу повну безтрадиційність української оперети, брак акторів і режисерів опереткового типу, думаю, що це складне завдання вирішити "з плеча" у спосіб безпосередньої організації трупи оперети — річ ризикована.

Нова українська оперета повинна вирости з того типу театру, що зараз найбільш потрібний — це театр сатири. Він міг би бути цією підготовчою лабораторією, збірним місцем для всіх сил, співзвучних радянській українській опереті, і вказав би, як вислід своєї праці, ті конкретні шляхи, якими треба йти. А то може бути небезпека, що всі дискусії (врешті, дуже потрібні й бажані) закінчатся так, як закінчилися в Москві — нічим.

10.02.1926 р.

ДОПОВІДЬ ПРО ПОЇЗДКУ В ХАРКІВ

Я сьогодні хочу доповісти про справу нашого переїзду в Харків у зв'язку з моєю поїздкою, викликаною запрошенням Христового. Справа настільки посунулась, що є деякі моменти, про які слід вас сповістити. Щодо сенсаційного боку — я на ньому не буду довго спинятися, тому що він доволі діловий і однозначний. Що торкається анекдотичних вражень від моєї поїздки, то вони також не такі великі, а крім того, не хочу, щоб наша розмова була схожа по характеру на ті доповіді, які я вам робив з попередніх поїздок. Оскільки справа наближається до своєї розв'язки і оскільки вона у вашому уявленні так чи інакше формується, такі чи інші звістки до вас доходять, остільки треба про справу трошки серйозніше поговорити. Треба спростувати ці чутки, які тут серед нас поширилися внаслідок однієї тактичної помилки Христового, яку він зробив, перебуваючи в Одесі. Всі ці чутки, що буде якась реорганізація "Березоля", що когось викидатимуть, що замість них братимуть ще когось, що ми робимо які-небудь здачі позицій, всі ці балачки не засновані ні на якій фактичній підставі, правді. Вони пов'язані з певними інсинуаціями Христового в

гримить, він відомий, і то тільки завдяки “Березолу”. Ідеї до плану, як їх (“Зайців”) зробити, до поправок, до співробітництва не тільки більш близького нашого т. Шмайна, а всього режистру, — на цьому він виріс. І от ця гадюка, вигодувана нашими грудьми, піднесла нам величезну свиню. Зажваляю вам, що ніколи в житті не подам йому руки. Нечесно він вчинив. Це кваліфікація вчинків Василька.

20.02.1926 р.

З ЛИСТА ДО ХОМИ ВОДЯНОГО

[...] Щодо мене — то борюся із примарою старості, що хоч і не дає ще себе почувати фізично (39 років — це ще не вік), але як певна духовна втома, бажання спочити на якійсь “мудрості життєвій” після купи доволі болючих розчарувань — дошкуляє іноді [...]

Про наших товаришів не питаю. Галицьке інтелігентське середовище із своїм культом “плебанії” і “пана меценаса” робить з людей передчасно філістерів не гірше, чим обивательське середовище України чи Німеччини. Та й небагаті ми були на товаришів із задатками на “живу” людину чи “творчу” людину [...]

Словом — “роблю культуру” на дуже плодovitому ґрунті. Робота мене захоплює всього, відпочивати не дуже-то й часу мається. Обставини крайньо сприятливі. Зараз я на чолі державного театру “Березіль” у Києві, а з осені переводять мене в столицю, Харків, де наш театр стане центральним національним театром. Маю відношення й до кінопродукції. Багато творчої праці, ще більше театральної педагогіки і пребагато організаційних дріб’язків. Взагалі ж не святі горшки ліплять. Наслідки наче є. А це саме важливе [...]

Тужу за Галичиною. За галицьким пейзажем (вже десять років, як я не бачив Галичини), за мережаними свитками, запахом кожухів у церкві на Великдень. За смерековим лісом. (Тут тільки сосни та листва.) А пам’ятаєш вакації в Карпатах? Криворівню, Бринзю, Говерлу, Ясень, Черемош? І наші медобори. Безперечно, це глупо і сентиментально. [...] Але це я тільки розумію, а відчуваю все-таки отак — глупо і сентиментально. Хіба ми тому винні і хіба до тебе, Хомо, пишучи не можна забути про своє “соціальне” “я”?

26.02.1926 р.

ПРО ЗМІНУ ПРИНЦИПІВ РОБОТИ РЕЖИСЕРА

Нині, в умовах зростання радянської драматургії, режисер мусить змінити принципи роботи. На чільне місце мають стати драматург і актор, як носій авторських ідеалів. Режисер-диктатор повинен поступитися місцем режисерові-інтерпретатору і педагогові акторів.

Весна 1926 р.

ДО ПЕРЕВЕДЕННЯ “БЕРЕЗОЛЯ” В ХАРКІВ

З майбутнього сезону київський театр “Березіль”, перейменований у Центральний Український Драматичний театр Республіки, переводиться в Харків.

Переводячи “Березіль” до Харкова, Політосвіта планує створити театр, який був би показовим і міг впливати на працю всіх театрів у питаннях української театральної культури, що відповідала б на всі запити радянської громадськості.

Художня лінія майбутнього театру стане, з одного боку, логічним продовженням праці театру “Березіль”, а з другого — до художньої лінії вносяться істотні корективи, оскільки театр повинен стати лабораторією театральної культури України.

Директором театру запрошений Мар’яненко; завідувачем художньою частиною буде Лесь Курбас. До складу постійної режисури запрошені: В. Інкіжинов та режисери “Березоля” Борис Тягно, Януарій Бортник і Павло Кудрицький.

Велика кількість імен у режисерській колегії пояснюється тим, що праця центрального театру тісно пов’язана з підготовленням до відкриття в Харкові українським театром революційної сатири.

В обох театрах художнє керівництво буде єдиним. Завідувати художнім оформленням запрошені Вадим Меллер і В. Шкляїв, які працювали в “Березолі”.

Крім того, для окремих постанов будуть запрошені найкращі митці Харкова і Москви. До складу трупи увійдуть найкращі сили “Березоля” і деякі актори українських театрів.

Квітень—травень 1926 р.

З ЛИСТА ДО Ю. ОЗЕРСЬКОГО

На творче животіння я більш не маю права йти. Наслідки надто нікчемні. І краще пережити і зберегти сили. А то за рік—два стану інвалідом, ви викинете мене, а візьмете далі культивувати бездар і шарлатанів [...]

Подумайте вже тепер про сезон драматичний і про “Театр Сатири” без мене. Потім може бути пізнувато [...]

Чому завжди до “Березоля” таке зовнішнє чиновницьке відношення? Бо хоч, може, хто й думає, що ми здалися тільки для одміни місця франківців для харківської публіки, то воно далеко не так. І як би ми не жонглювали словечками “центральный національний театр”, і “направленський”, і як би ми суб’єктивно не міняли свого “сердечного” відношення,—умови принаймні треба виконати.

Є межі, де податливість робиться злочинством,— іменно з громадських міркувань. Обставити “Березіль” у Харкові так, щоб він мусив провалитися або вийти сіро — я не маю права допустити. І не з міркувань “кар’єри”. Це, що від “Молодого театру” я мовчки дозволяю обкрадати свій моральний капітал на благо “росту шарлатанів”, не єдиний доказ, що я далекий від цієї хвороби.

26.06.1926 р.

ПРОВОДИ ТЕАТРУ “БЕРЕЗІЛЬ” ДО ХАРКОВА

“Березолеві” важко поривати з Києвом, з яким він органічно зрісся. Але нас утішає те, що ми з Києвом прощаємось не назавжди. Ми скоро повернемося. До того ж Київ є й тепер культурна столиця України, і ми певні, що нам ще доведеться колись працювати в Києві, столиці соборної Української Соціалістичної Радянської Республіки. Отож не кажу “прощайте”, а “до скорого побачення!”

Червень 1926 р.

ПРО СЮЖЕТ І ЛЮДСЬКІ ОБРАЗИ

Ми дивимось знизу вгору — на Ельбрус. Видовище надзвичайно чарівне! Але ж бачимо ми тільки Ельбрус — нехай і найвищу, але одну точку Кавказу. От би глянути на Кавказ згори — з Ельбрусу чи нехай би з якоїсь нижчої гори... Щоб побачити “кавказькі м’язи землі”. Побачити гори й долини — тільки тоді уява буде повна.

Отак і в драматургії: сюжет тоді тільки живий, коли бачиш людські образи в ньому отак з усіх боків — гори й долини, урвища і скелі, яскраве сонце і чорна тінь, гора й низ, едем і пекло, краса і потворність, чесноти і підлість, а за різкими перепадами — контрастами — м’які, найм’якші напівтони.

Червень—липень 1926 р.

ПОСТАНОВКА “ЗОЛОТЕ ЧЕРЕВО”

(Лист до редакції)

Вистава “Золоте черево” викликала багато непорозумінь у критики, а, слідкуючи за реакціями глядача на виставі, можна сказати, що й рядовому глядачеві не все ясно. Це цілком зрозуміло для режисера, бо він, пускаючи виставу прем’єрою, і не сподівався, може, на щось більше.

Річ у тім, що театр мусив показати виставу тільки наполовину зробленою. Неможливість надалі затягати відкриття сезону або відкривати його старою п’єсою, випадковий збіг обставин — з призовом до армії, ділення акторів з кіно, примусили пожертвувати першим враженням відповідального ставлення. Через це все й сталося, що не тільки багато сцен показано в заледве загально наміченому вигляді, але навіть по цілих магістралях вистави були дані тільки натяки на задум звучання п’єси. Звідси ціла низка непорозумінь, хоч іноді коріння їх могли бути в другому.

Коли критик пише про наївну лівизну спектаклю, то це тільки знак, що він безконечно далекий від розуміння можливих шляхів сучасного театру і що він не проявив мінімуму творчої активності (без неї критика — не критика), щоб наблизитись до того, що було змаганням режисера. Провінціальна засліпленість (не допускаючи чогось другого) в стандартах із центру — велика перешкода, щоб явище театральне прийняти свіжо.

Крім всього вищеподаного, вистава задумана трохи в стороні від відомих популярних планів,— і звичайно, що незавершеність вистави збила других і примусила шукати знайомих аналогій, з погляду яких вистава дійсно шкутильгає в своєму принципі.

До деякого з глядачів навіть не дійшла фабула у всій точності (непорозуміння з плакатами і т. ін.). Звичайно, виною тут перш за все стадія розробки, в якій вистава показана. Вийшло так, що дійшов анекдот і психологія, а не дійшла сама тема.

До того, що писалося про задум вистави, не вважаю відповідним зараз щось додавати. П'єса в свій час буде закінченою і піде у вигляді, в якому режисурі до кінця зможе за неї відповісти і при якому вона оправдає свій вибір, а всякі можливі непорозуміння або докажуть поразку театру, або просто будуть нормальним явищем, що буває завжди, коли йдуть непротоптаними стежками, наперед розжованими критикою "Правди" та "Советского искусства".

Жовтень 1926 р.

ПРО ТЕАТР ЯК ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ПОЛЕ

Театр виповнюється курбасівщиною. У праці потрібен новий дмух, новий протяг. Інша воля, ініціатива, навіть техніка повинні впасти на мій театр. Якщо ви (В. Інкіжинов. — *Ред.*) підете до мене, то можете нікого не наслідувати. Тим, що, як кажете, кинули мейєрхольдівщину із-за бажання бути самим собою, ви для мене ідеальна людина. Я буду радий, коли мій театр стане експериментальним полем.

Осінь 1926 р.

ПРО Н. УЖВІЙ У РОЛІ СЕДІ

Боязко, кажете, працює? Та це ж добре! Добре, що не поспішаючи формує роль. Артистка щойно прийшла до нас із зовсім іншого театру. Нехай приглядається, вивчає. Хай пізнає нас! Працюйте без зайвих хвилювань. Відсунемо на якийсь час прем'єру.

Осінь 1926 р.

СТЕПАН БОНДАРЧУК. МІМОГРАМОТА

Справа виховання актора в наш час ще настільки не є об'єктивною, строго науковою, оскільки для диференційованого в напрямки і школи театру потрібні найрізномірніші і навіть крайньо протилежні методи. Тому, з одного боку, сперечатися академічно з автором цієї чи другої праці з обсягу театральної педагогіки — річ не важка і мало доцільна. З другого ж боку, поява всякої, тим більше оригінальної праці про різні галузі акторського ремесла — річ, яку треба рішуче вітати.

Рецензована книжка Бондарчука, коли не враховувати слабенької книжки Юрія Мови "Підручник акторові" та зовсім непрактичної книж-

ТРАГЕДІЯ ЛЕСЯ КУРБАСА

На схилі свого життя, в 1965—1966 роках Павло Тичина зробив спробу написати статтю-спогад про Леся Курбаса, з яким познайомився взимку 1915 року за лаштунками Театру Миколи Садовського: “Я знав Леся Курбаса, не раз зустрічався з ним, розмовляв про різні, що нас обох цікавили, мистецькі та життєві речі. Були у мене деякі записи спільних наших розмов, але все те безслідно згинуло з навалою німецьких фашистів”. Стаття Тичини “Чорнобрович”, на превеликий жаль, лишилася незакінченою і має характер окремих уривків, що їх, наскільки мені відомо, вже після смерті поета систематизував Станіслав Тельнюк, уклавши в логічний і часовий послідовності. Здається, досі лишилося непоміченим, що, власне, цей начерк статті починається і закінчується віршованими рядками Тичини, присвяченими пам’яті Леся Курбаса¹. Ці рядки мають упорядковану систему римування, рими точні, малюнок строф при ближчому ознайомленні виявляється чітким та виразним. Отже, наводжу цей тичининський вірш повністю; припускаю, що його назва могла збігатися з наведеною вище назвою статті-спогаду.

Із давнього життя десятиліть —
ось і тепер, в ці дні
(душа ж не мовчить)
так ясно чується в мені
Курбаса любий, доброзичливий голос —
повний, як колос:
долунює хода,
завжди бадьора, владно-молода.

Із давнини часу,
що вже назад не вертає,
переді мною Леся Степановича
дорогий образ
високо-чітко виступає,
образ одного із творців
нового українського театру,
образ душевної людини.

І весь час немовби дивляться на мене очі,
очі, в яких про оновлення драми
думок тайлися незміряні глибини...

Із давнини десятиліть
ось і сьогодні чується мені
чистий його любий голос,
повний, як колос,
упевнена хода —
владно-молода.

Із давнини часу,
що вже назад не вертає,
ясно переді мною
дорогий його образ
виступає,

---

¹Тичина П. Чорнобрович.— Прапор. — 1970.— №1.— С. 77, 81.

“МУЗИЧНЕ” В ТЕАТРІ ЛЕСЯ КУРБАСА

Театр, як і музика, вийшов з ритуалу, обряду, гри. На межі XX століття ці колись неподільні мистецтва знову почали шукати своє первинне ество. Через відродження містерії, літургії чи інших форм давнього дійства музика та театр знову поверталися до своїх витоків.

“Мистецтво — площа, на якій звершується наше загальне об’єднання”. Ці слова написані Лесем Курбасом у той час, коли думка про перетворення світу силою мистецтва захопила багатьох. Про злиття в єдиному пориванні до космічних сфер мріяв Скрибін. У необхідності єднання сцени та глядача був переконаний Мейєрхольд. Виявом соборності став театр і для Леся Курбаса.

На початку 20-х років разом з Нарбутом, Тичиною, Семенком, Козицьким він організовує товариство, яке стало працювати над створенням справжньої театральної комуні — “акторського монастиря”. Курбас захоплюється утопічними ідеями Платона, Кампанелли, Руссо, Сковороди, а з часом у нього визріває філософія Театру-Храму, де глядач встановлюватиме гармонію між собою та Космосом, де він зможе відчутти себе часткою безмежного Всесвіту. Магічно-містеріальну сутність театру Курбас знаходить у театрі античної трагедії, японському театрі Кабукі, народних видовищах: його увагу привертають ті прадавні форми, коли мистецтво становило єдине ціле.

“Музика, як ритм, мелодія і звук, малярство, як гармонія ліній і фарб, скульптура, як почуття планованості, танок, як голос вічно рухливої душі, поезія, як музика почувань — що з цього сміє одкинути актор?.. Мистецтво — єдине і нерозривно-органічне”¹.

Український режисер прагнув створити театр, де б у стрункому ансамблі “зазвучали” усі “інструменти” театральної “партитури”— слово, пластика, музика, світло, декорації, грим. Він мислив “як скульптор, творячи найцікавіші мізансцени, відтинаючи все зайве, даючи виразні об’єми, просторові вирішення; як художник — накреслюючи якусь деталь одним мазком; як композитор — організуючи голосоведення виконавиць в гармонійні акорди і контрапункти; як хореограф — примушуючи актрис передавати окремими рухами... найрізноманітніші стани”².

Очевидно, Курбас глибоко усвідомлював найсуттєвішу рису найдавніших видів мистецтва — особливе відчуття ритму³. Ритм як “принцип, що пронизав усю світобудову... який вніс порядок у передвічний хаос...”⁴,— розуміє людина давня. До такого ж розуміння повертається й людина сучасна. Ритм для Курбаса — це шлях досягнення цілісності, принцип гармонії у побудові художнього часу⁵: “Все на світі має ритм. І стіл має ритм, і моя мова, і вітер”; “краса там, де є яскравий ритм”⁶. Нарешті, ритм — це основа, котра творить на сцені його театру “триєдність” слова, музики та руху.

¹Курбас Л. Березіль.— К: Дніпро, 1988.— С. 224.

²Чистякова В. М. З листів до В. В. Гаккебуша.— кн.: Молодий театр.— К: Мистецтво, 1991.— С. 242.

³Великий вплив на його погляди мало вчення К. Бюхера, книгу якого “Робота й ритм” режисер добре знав.

⁴Бюхер К. Работа и ритм.— М.: Новая Москва, 1923.— С. 297.

⁵Тонке відчуття Курбасом стихії ритму виявило себе хоча б у його ритмізованій переробці “Джimmy Гігінз” Е. Сінклера.

⁶Курбас Л. Березіль.— К: Дніпро, 1988.— С. 37, 56.

ПРИМІТКИ

“МОЛОДИЙ ТЕАТР”

“Молодий театр” був заснований Лесем Курбасом у 1917 р. Цим же роком датуються перші Курбасові статті та виступи. Ідея заснування “Молодого театру” виникла у Курбаса раніше: ще в листі 1914 р. до актриси К. Л. Лучицької (1889–1971) він писав: “Театр буде зватись “Молодий український театр”; у планах можливого репертуару в цьому ж листі серед інших п’єс були названі “Йоля” Є. Жулавського, “Чорна Пантера і Білий Медвідь” В. Винниченка, “Кандіда” Б. Шоу.

Перші вільні збори українських діячів Києва

Подається за: Театральні вісті.— 1917.— № 1.

Очевидно, в заголовку наявний механічний пропуск: судячи з тексту статті, мало б бути: “українських театральних діячів Києва”.

Троїцький народний дім у Києві (вул. Велика Васильківська, 53/3) — починаючи з 1902 р. відомий театральний і культурний осередок.

Садовський Микола Карпович (справж.— Тобілевич, 1856–1933) — український актор, режисер, театральний діяч, письменник.

Черкасенко Спиридон Феодосійович (1876–1940) — український поет і драматург.

Вороний Микола Кіндратович (1871–1938) — український поет, перекладач, критик, режисер, актор, театрознавець і історик театру.

Корольчук Олександр Іванович (1883–1925) — український актор і режисер.

Хуторна Єлизавета Олексіївна (справж.— Островерхова, 1886–1980) — українська актриса.

Бондарчук Степан Корнійович (1886–1970) — український актор і режисер, один із засновників “Молодого театру”. В 1922–25 рр. працював у “Березолі”. Автор спогадів про Л. Курбаса.

Березняк Ілля Григорович (справж.— Пивоваров, 1877–?) — український актор.

Овдієнко Іван — український актор і театральний діяч.

Ковалевський Іван Іванович — український актор і театральний діяч кінця XIX—20-х рр. XX ст.

Миленко М. — український актор і театральний діяч.

Мішта Олександр — український актор. Зокрема, грав роль Лейби в Курбасовій постановці “Гайдамаків” 1920 р.

На теми дня

Подається за: Театральні вісті.— 1917.— № 2.

Лук’янівський народний дім — працював у Києві на вулиці Дігтярівській, 5. Після повалення самодержавства приміщення було передане робітничому клубові. Митці Києва зробили внесок у його фонд, показавши 3 квітня 1917 р. “Батькову казку” І. Карпенка-Карого. Вистава була здійснена силами молодіжного театру, організованого 1917 р. при Лук’янівському народному домі.

Мар’яненко Іван Олександрович (справж.— Петлішенко, 1878–1962) — український актор, режисер і педагог. У 1923–34 рр. працював у театрі “Березіль”. Був організатором молодіжного театру при Лук’янівському народному домі.

“Історичний Земляника” — тут: персонаж з “Ревізора” М. В. Гоголя.

Островський Олександр Миколайович (1823–1886) — російський драматург.

Карпенко-Карий Іван Карпович (справж.— Тобілевич, 1845–1907) — український драматург, актор, режисер, театральний діяч.